

Nr 622

Av herr **Lundberg**, i anledning av *Kungl. Maj:ts proposition nr 17, med förslag till lag om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk, m. m.*

I Kungl. Maj:ts proposition nr 17 med förslag till lag om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk, m. m. föreslås väsentliga förändringar och en betydande utvidgning av den s. k. upphovsmannens materiella förmåner. Även upphovsmannens arvtagare har fått sin fidekommissrätt betydligt stärkt så att den gäller t. o. m. 50 år efter upphovsmannens död. Lagförslaget bygger på ett återinförande av skråordningen, som teoretiskt avskaffades 1846. Att lagförslaget även är ett återfall till en andlig tidsperiod som ligger före tryckfrihetsförordningen av den 2 december 1766, som genom sin grundlagskaraktär medförde att Sverige blev det första land där tryckfriheten tillerkändes konstitutionellt skydd som del av författningen, torde även vara odiskutabelt.

Professor Herbert Tingsten fastslog 1947 att "den liberala tankeriktning som främst förde tryckfriheten till seger byggde på två grundpelare: förnuftet och konkurrensen. Om alla uppfattningar får tävla, skrev Benjamin Constant, kommer den bästa att hemföra segern, lika väl som framgången inom den materiella produktionen tillfaller den som billigast kan tillfredsställa de mänskliga behov det gäller". I Hilding Eeks doktorsavhandling om tryckfriheten understyks också riktigheten av Tingstens arbeten och konstateras att "statsrättens *förutsättning* är väl icke ett statistiskt politiskt system. 'Irrelevant' behöver väl inte statsrättsvetenskapen vara, därför att den utövas i en stat, där klyftan mellan författningen och politisk praktik är djup. Men statsrättens uppgifter, metod och arbetsförhållanden bli icke desamma i ett statistiskt politiskt system som i låt oss säga dynamiskt. Och *den* statsrättsvetenskap blir irrelevant, som icke fattar sin uppgift annorledes än att den i en stat, där klyftan mellan författning och politisk praktik är djup, nöjer sig med att skapa en lärobyggnad av systematisk fasthet men utan verklighetskaraktär".

Propositionen bygger tyvärr på den missuppfattningen att vi lever i ett statistiskt samhälle, trots att andra departement och samhällslivet av i dag utvisar att de rätt förstått att söka anpassa sig till en dynamisk utveckling. Om lagstiftningen uppfattas som en eftersläpande automatisering måste den ganska snart mista respekt och förankring i folket, därför att den blir en hämmande belastning för ett föränderligt samhälle. Det litterära och konstnärliga skapandet, den industriella utvecklingen, vetenskap och forsk-

ning, tryck- och yttrandefrihet och inte minst demokratiens livsnerv, de många stimulerande folkrörelserna, kan mindre nu än före 1846 tjäna på ett återinförande av ett hämmande andligt skråväsen. Varje gång i den ekonomiska och andliga utvecklingen som man ansett att en skråordning skulle tillgripas har inneburit en stagnation. Detta understrykes även av Sveriges industriförbund, som framhåller, att kommittén i sin strävan att tillgodose upphovsmännens intressen föreslagit bestämmelser, som i en del hänseenden är så långtgående att de kan medföra risk för att utvecklingen hämmas; och Stockholms handelskammare finner det uppenbart, att de andliga prestationer som behandlas i förslaget bör åtnjuta bästa möjliga skydd. Handelskammaren vill emellertid påpeka att om skyddet göres alltför omfattande, detta kan lända upphovsmännen själva till skada; detta understrykes även av Publicistklubben.

Den dåvarande departementschefen herr Lindell framhåller i propositionen att "lagstiftningen till skydd för det litterära och konstnärliga skapandet är av utomordentligt stor betydelse för den andliga odlingen". Han konstaterar att "sålunda föreslås rätten utvidgad till sitt innehåll, så att den i princip omfattar alla former för utnyttjanden genom vilka verket mångfaldigas eller göres tillgängligt för allmänheten; under vissa förutsättningar skall rätten även avse framföranden inför slutna kretsar". — — "Jämväl de regler som föreslås rörande upphovsrättsliga avtalsförhållanden och om straff och skadestånd innebär ett ökat skydd för upphovsmännen." — — "Som en betydelsefull nyhet innehåller förslaget vidare regler till skydd för musiker, skådespelare och andra utövande konstnärer och i samband därmed även för grammofonindustrien och radion."

Förslaget om den vidgade upphovsrätten framläggs trots att någon definition på vad man lägger i kravet på upphovsman till litterära och konstnärliga verk icke presenterats. Ytterst blir det juristerna, som partombud eller i domstolar, som skall avgöra och säga vad konst är, när andra inte kan avgöra den saken.

Picasso sade 1935: "Alla MÄNNISKOR vill förstå konst. Varför inte försöka förstå fågelsång? Varför älskar man natten, blommorna, allting runt omkring en utan att försöka förstå dem? Men när det gäller målning måste folk förstå. Om de bara först och främst ville fatta, att en konstnär arbetar av nödtvång, att han själv bara är en obetydlig del av världen och att man inte borde lägga mer vikt vid honom än vid en mängd andra ting som behagar oss här i världen, fast vi inte kan förklara dem. Folk, som försöker förklara tavlor, är oftast ute i ogjort väder." Det anses att "orden kring konstverket är till för att skapa entusiasm för det — och konsten behöver entusiasm".

Proposition nr 17 har enligt min mening misslyckats både med att säga vad konst är eller att skapa entusiasm. Trots detta skall nu det hela formas

i lagparagrafer utan att upphovsmannen kan anges. Den utpekade upphovsmannen blir ett resultat av en slump; han blir den som tar de ekonomiska fördelarna av ett lagarbete, där generationers erfarenheter samlats och utnyttjats.

En flyktig genomgång av konsthistorien både bild- och ordmässigt måste osökt ställa frågan: Vem är upphovsman? Den primitiva konsten, inkakulturen, antiken, den medeltida konsten etc. visar att inom alla tidsskeden kan man inom både arkitektur, konst och litteratur spåra att dagens såväl som framtidens "konstverk" är ett resultat av en lång utvecklingskedja där det med- eller omedvetet har tagits intryck, teknik och metoder från det förgångna, utan att man kan säga vem eller vilka som är upphovsman.

Lagstiftaren borde beakta Rudolf Zeitlers påpekande om kyrkans realistiska utnyttjande av konsten. Han konstaterar: "Kyrkan förkunnade också en tro — åtföljd av ett tanke-system och en samling moralbud — som kunde höja människorna över deras trånga villkor. Kyrkan bevarade slutligen resterna av antikens rättssystem, vetenskap, litteratur och konst.

Också den nya konsten kom till kyrkan. Den kom därför att bestå av kultbyggnader och kultföremål, för vilkas framställning man tog det värdefullaste materialet och anlidade den skickligaste arbetskraften. Varken samhället eller enskilda beställde eller ägde konstverk av världslig karaktär."

Litterärt och konstnärligt skapande är tidlöst, att materialisera detta i en upphovsrätt medför att det blir det affärsmässiga, det skråmässiga etc. som blir det dominerande. Det blir en konstnär likt isbjörnarna på Skansen, som kan förbanna grottans trånghet och ofriheten men tvingas glädjas åt att kronorna vid entrékorsen ökar för varje gång de fångna ger liv åt en unge, som också är dömd att likt föräldrarna fortsätta i fångenskap. Upphovsrätt och litterärt och konstnärligt skapande är oförenliga begrepp; de kväver varandra.

Förslaget till upphovsrätt omfattar nu praktiskt taget alla prestationer — och *icke-prestationer* — som anses ligga inom det andliga skrået. Med litterärt verk avses ej endast skönlitteratur utan även beskrivande framställningar, vetenskapliga arbeten, reseskildringar, tabeller, kurvor, filmverk, t. o. m. offentliga utredningar och handlingar blir konstnärliga. Att byggnadskonstnärerna, arkitekterna — som anses underbetalda om inkomsterna skulle ligga under 100 000 kr. — kommer in i bilden är väl en följdverkan av skråtänkandet. Byggnader och t. o. m. stadsplaner skall falla under lagens hägn. För industrier, kommuner, landsting, staten och enskilda blir detta en ekonomisk belastning och en bundenhet av mycket allvarlig art. F. d. statsrådet säger därom bl. a.: "Vad angår upphovsrättens subjekt skall enligt förslaget rätten tillkomma den som skapat verket. Detta innebär att såsom ursprunglig bärare av rätten städse är att betrakta

den författare, tonsättare eller konstnär, som åstadkommit verket. Detta gäller även om vederbörande utfört verket på beställning eller i *anställning* hos annan.”

Det andliga skråets makt strävar att bli totalitär. Detta framgår kanske tydligast i Stims och Skaps uttalande: ”På alla områden strävar man ju efter att kunna prestera ett maximum av arbete med ett minimum av mänsklig arbetskraft. Den alltmer tilltagande automationen är ett utslag av denna strävan. Personalen kan bestå av en enda man, och tillgång till industrimusik kan vara av största betydelse för hans effektivitet genom att göra hans ensamma och monotona arbetsförhållanden drägliga. Exempel finns redan nu, där en eller ett par personer har att sköta miljonleveranser t. ex. vid kraftstationer. Här kan i vissa fall industrimusik också befordra arbetets effektivitet. Fastän arbetsstyrkan icke kan betecknas såsom en större krets, gäller dock för förslaget lagar och förordningar om arbetstid, arbetarskydd etc. I analogi därmed bör också auktorrätten vara tillämplig.”

Man kan döda kultur på olika sätt. En del bränner böcker, synagogor etc., andra kan nyttja en upphovsrätt i samma syfte. Livet i ett hem, på en arbetsplats etc. skall för dem som inte har aktier i det andliga skrået göras så grått som möjligt. För de många små inkomsttagarna i vårt land gäller det att via skattsedeln eller genom arbete i industrier, jordbruk etc. betala kostnaderna för skrået. Upphovsrätten kommer liksom en protest mot att böcker, konst etc. i alltför stor utsträckning funnit vägen till nya hem, familjer och organisationer. Aldrig förr har det sålts så mycket litteratur och konst, och arkitekterna har aldrig förr haft en sådan högkonjunktur som f. n. Detta har skett tack vare den ekonomiska standardförbättringen hos de bredare folklagren, folkbildnings- och organisationsarbetet. Då detta förhållande är ett faktum förefaller det vara orimligt att i denna situation genom en upphovsrätt, som tränger sig ända in i våra organisationer, samhällsarbetet, industrien, kommuner, landsting och hos enskilda, skapa en monopolrätt för att ekonomiskt kunna brandskatta desamma. F. d. departementschefen är angelägen att understryka angående ”upphovsmannens” ensamrätt att ”den föreslagna formuleringen innebär icke att domstolarna är förhindrade att rubba en sedvänja som finnes vara menlig för upphovsmännen eller eljest icke önskvärd.”

Att de s. k. upphovsrättsinnehavarna och deras juridiska ombud genom sitt monopol får en maktställning av mycket stor omfattning kan inte bestridas. Hur skall en industri eller annat företag eller de som idkar beställning av bygghus våga ta ett initiativ och hinna med industriell planering och önskan om rationalisering när de ständigt hotas av rättegångar etc. om intrång och ersättningar. På den litterära och konstnärliga fronten återstår väl kanske att anslagsgivande organisationer drar in anslag till

litteratur och konstnärligt utsmyckande och att föreningslivet utsättes för en ytterligare kulturell utarmning för att kunna ge till känna sin protest mot skråväsendets makt.

Till detta kommer även att det andliga skrået genom förslaget att brott mot den upphovsrättsliga lagstiftningen skall läggas under allmänt åtal och därvid göras till angivelsebrott skapar sig en juridisk förankring av stor betydelse. Kostnaderna för det hela skall de mindre inkomsttagarna och vänner till litterära och konstnärliga verk betala, vilka av naturliga skäl ställs utanför det andliga och juridiska skrået. Och denna skråväsendets monopolställning skall gå i arv från åldermännen till avkomma och släkt. Den konungsliga arvsrätten skall tydligen vidgas i stället för att inskränkas. Och detta gäller dock så viktiga ting som kultur och framåtskridande.

Lagens utformning synes mera ha till syfte att skapa full eller överfull sysselsättning åt juristerna och att bli en verkligt förnäm arbetslöshetsförsäkring. Däremot kan man säga, att med undantag av de få s. k. succéförfattarna med mycket stora inkomster kommer icke lagen att vara ett skydd eller ett ekonomiskt stöd för litterära och konstnärliga skapare som kämpar med ekonomiska och andra umbäranden under de verkligt hårda åren innan kritikerna i press, radio m. fl. gett dem sitt erkännande och de blir säljbara.

Då förslaget till lag om upphovsrätt icke fyller den sociala uppgift eller ger det ekonomiska och andliga stöd, som krävs för litterärt och konstnärligt skapande, vilket det borde förutsätta, är själva grunden för lagstiftningen obefintlig. Då lagen därtill kommer att få en starkt hämmande karaktär för industri, vetenskap, forskning och kulturell verksamhet i dess helhet samt skapar ett osäkerhetstillstånd i fråga om äganderättsförhållanden, som kan vålla stor skada för vårt näringsliv, torde lagförslaget mera vara att betrakta som en skrivbordsprodukt än en lag som kan fylla en uppgift i ett dynamiskt samhälle.

Vad ett genomförande av lagförslaget skulle kosta stat, landsting, kommuner, industri, vetenskapliga och andra institutioner, organisationer och enskilda är svårt att överblicka. Men att skadorna och kostnaderna kommer att belöpa sig till hundratals miljoner kronor är ofrånkomligt. Någon ekonomisk kalkyl över kostnaderna har departementet vist av felräkningen från 1950, då en kostnadsberäkning av två miljoner kr. nu är uppe i en begärd ersättning på 99 miljoner, icke presterat. Men även om de hundratals miljonerna skulle anses överkomliga torde skadan för svensk industri och företagsamhet knappast kunna förbigås. Det kan inte vara rimligt att svensk industri och mindre inkomsttagare skall tvingas betala ersättning till upphovsmän och deras avkomma då upphovsrätten uppenbart skadar deras egna företag och arbetsmöjligheter.

Även om jag anser att det förliggande lagförslaget bör avslås med hänsyn till de ekonomiska konsekvenserna, att det icke fyller den sociala uppgift det borde ha och att det är hämmande för industrien, samhällsarbetet och de kulturella värdena, finns det ändock starka skäl här, liksom inom arbetslivet i övrigt, att genom större direkta statliga bidrag ge litterära och konstnärliga skapare det ekonomiska stöd de behöver innan de lyckats med sin verksamhet så att den kan ge försörjning och trygghet. Detta medför att man kan ta en liten del av de många miljoner som lagförslaget skulle kosta och ge direkt och utan mellanhänder till stöd och hjälp åt dem som sysslar med att åstadkomma litteratur och konst. I annat sammanhang och i anslutning till proposition nr 17 kommer jag därför att föreslå att riksdagen måtte besluta att giva ett direkt anslag av exempelvis 20 à 25 miljoner kr.

Med hänvisning till det anförda får jag därför hemställa,
att riksdagen måtte besluta att avslå Kungl. Maj:ts proposition nr 17 med förslag till lag om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk, m. m.

Stockholm den 2 februari 1960

John Lundberg